

**Bernardino Telesio, *De rerum natura iuxta propria
principia***

Prooemium pag. 1 f. ratio – sensus

Calori, frigorigue [...] sentiendi [...] tributam esse facultatem I, 6 pag. 9 ff.

(Corporis partes quae sensoria) haudquaquam propterea tales factas esse existimetur, ut (quod organa praestare videntur) sentienti animae sentiendi facultatem quamquam, aut quamquam praebeant facilitatem ; sed, quod manifeste agunt, ut externarum rerum viribus, et ipsis etiam ipsis rebus facilem, patentemque praebeant ingressum [...] Quoniam autem animal [...] e corpore spirituque compositum, et [...] qui in animali fit sensus unius spiritus est omnis [...] non omnes, quae superpositam attingunt carnem, sed eas modo ~~quae~~¹ externarum rerum percipit vires, quae ad ipsum usque perveniunt I, 6 pag. 10.

Cf. Campanella

Nec vero nisi caloris, frigorisque, aut alterius saltem, itaque et Coeli Terraeque, aut alterius proprius sit sensus, animalibus, quae ab ipsis constituta, sunt insit is ullus ; qui enim, quae, nec Coelo inest, nec Terrae, iis quae a Coelo, Terraque fiunt, indi queat facultas ? I, 6 pag. 11.

Sed (cogitandum) quod manifeste fit, crassitiem, quae a calore fieri videtur, non ipsius actione, sed ex accidente quopiam fieri. I, 6 pag. 11.

Solem a calore, terram a frigore constitutam esse, et quae agendi operandique facultates, spetiesque, et dispositio soli inditae sunt, a calore, quae vero Terrae, a frigore inditas esse omnes ; et entia omnia a caelo Terram oppugnante invertenteque, constituta esse. I, 1 pag. 2.

Problem

Anima [...] forma corporis ut propriae materiae immersa – oder² substantia per se existens et corpori ut [...] proprio inexistens organo ? V, I p. 177.

Aliam a spiritu e semine educto hominibus substantiam inesse ipso a Deo creatam et singulis infusam. V, 2, p. 178. *Beweis: Gegen Körperinteresse. Theorie u[nd] Ethik, Richtung in ~~Gegenwart~~ Vergangenheit u[nd] Zukunft. Hoffnung auf ewiges Leben, da allgemein angenommen (Ausgleich d[es] Irdischen), berechtigt, also anima von Gott.*

Trennung
v[on]
spiritus
u[nd] anima

¹ Nous signalons ainsi les ratures à partir d'ici.

² Le *an potius*, question indirecte, est rendu par un *oder* avec interrogation directe.

Zwei Seelen – Spiritus für d[ie] Körperfunktionen u[nd] [...]³ – *unmöglich, also* : corporis ipsam universi, et praecipue spiritus formam fieri necesse est. *Da spezifisch verschieden von den naturae agentes, die sich gegenseitig bekämpfen u[nd] Materie zur Existenz nötig haben, als forma von ihnen u[nd] vom Körper unabhängig*: corrupto corpore nihil ipsa corrumpitur. Itaque ~~quoni~~ [...] recte Theologorum optimis corporis formam quidem, at praeinexistentibus formis super additam visam esse, existimare licet. *Fehler d[es] Aristoteles nicht, daß er die göttliche Seele, die er nicht kannte, zur forma corporis machte, sondern daß er* quod animam, quae e semine educta est, et quae sentit modo, motusque aedit, et spiritui veluti cognata est, corporis formam facit. *Denn die von Gott eingegebene u[nd] als ethischer Korrektor [sic] eingesetzt; spiritui praecipue ut propriam formam inditam esse, um, wie andere formae die Kräfte ihrer Materien überwinden, die schlechten Neigungen d[es] Spiritus zurückzudrängen.* – Perpetuo ubi animam corporis formam non esse contendemus, non de anima a Deo creata, quae corporis quidem universi, at spiritus praecipue forma visa est, positaque, sed de ea, quae a semine educta est, dicta esse, declaramus, profitemurque. V, 3, p. 179 f.

2. Telesio

Einheit d[er] Seele dadurch zu ermitteln, ob d[ie] Teile des animal – wie beim Himmel – nur a se ipso differieren, oder ob d.h. ex anima corporeque, ut forma et materia; oder aber, si animalis corpus et partibus compositum sit, quae et specie, et dictis facultatibus omnibus bene a se ipsis differant, nequaquam unum id ens, et cuius universi una sit forma, naturaque una, sed entia tot sibi ipsis colligata, ~~quanta~~ unitaque esse, quot eius sint partes, quae specie a reliquis dictisque differant facultatibus, statuendum necessario erit; singulisque propriae formae, propriaeque dandae erunt naturae, veluti et entibus summe a se ipsis dissidentibus, terrae, aquae, caeloque ipsi, vinculis quibusdam sibi ipsis colligatis vel vasi cuiquam inditis, sibi que ipsi immixtis ~~V, 4, p. 180 f.~~, *denn id sunt entia quod inexistens forma naturaque.* V, 4, p. 180 f.

Itaque [...] animal non unum ens, sed e plurimis, longeque a se ipsis dissidentibus rebus veluti vinculis quibusdam sibi ipsis colligatis compositum est : nec e manifestis modo, sed e spiritu itidem, qui, quod nervoso [...] inexistit generi, et summa donatus est tenuitate ; nusquam conspicuus fit. *Alle Teile, was aus ihrer Wirkung erhellt, voneinander verschieden.* V, 5, p. 183

Itaque quoniam [...] nec una simplexque anima e semine educta corporis universi, nec diversae illius portiones diversarum huius partium formae videri possunt : utique res per se existens necessario dicta anima ponenda est. V, 6, p. 185.

³ Mot illisible.

Verhältnis
v[on] anima e
semine educta
und an[ima] a
Deo educta.
Rücksicht auf
d[ie] Kirche !

Frage nach
Einheit d[er]
Seele reduziert
auf Frage nach
qualitativer
Einheit des
Körpers

Animal aus
Teilen: spiritus
körperlicher,
unsichtbarer
Teil

Seele per se
existens

Sensus
durch *pati*
u[nd]
immutari

Quae rerum vires nihil in nos agunt nihilque nos immutant, qualesuis eae sint, nullum sui sensum nobis faciunt ; sed eae modo nobis percipiuntur, a quibus patimur, et a quibus immutamur, p. 185.

Anima cor-
porea, ner-
voso gene-
ri inexistens

Quae in animali sentit genus substantia corporea quidem, at longe tenuissima [...] sit oportet (p. 188) : Sentientem animam [...] spiritum omnino esse nervoso generi inexistentem. V. 10, p. 188.

Nervosum genus [ita constructum] so konstruiert, daß der spiritus gut erkennen⁴, andererseits am Verfliegen gehindert, vor Beschädigung geschützt ist. V. 11, p. 190 f.

Spiritus im
Gehirn
lokalisiert

Hauptmenge des spiritus im Gehirn lokalisiert, von dessen Höhlungen aus sie mit allen anderen Teilen zusammenhängt; bildet dort s[o] z[u] s[agen] Zentrale. V, 12. S[eite] 191 ff.

Motorisches
sensorisches
intellektuel-
les
Vermögen
eine
substantia
tenuissima

Liquido utique patet, substantiam, cui motuum aedendorum facultas attribuenda est, longe tenuissimam, sibi que ~~omnem~~ ipsi continuam omnem, et non sibi ipsi modo, sed sentienti, intelligentique, unam, eademque esse oportere. p. 194. V, 13, 193 f.

Die Ge-
samtheit
d[es]
spiritus
lenkt d[ie]
Bewegun-
gen d[er]
Teile. Me-
chanisch.

Quos singulae (sc[ilicet] portiones spiritus) aedunt motus, iuxta universitatis decreta eos aedere, et non rationem moto, modumque, quo aedendi sunt, ab ea singulis praeberi, sed moveri omnino ab ea singulas existimare licet. p. 196. *Mitteilung geschieht wie die des Schalles in der Luft durch Anstoß.* V, 4, p. 195 f.

Wie sp[iritus]
auf Körper
wirkt, nicht
fraglich, da
rein
mechanisch

Modum porro, quo portiones singulae partes, quibus insunt, quibus collibitum est, agent motibus, quo videlicet secum eas gestent, si exponamus, nihilo minus superflui simus, quam si et modum, quo partes ipsae circumposita tegumenta, quibus ipsae commoventur, commoveant motibus exponamus. V, 15, p. 197.

Seele mate-
riell, von
experimen-
tell
nachweis-
barer Spezi-
[fischer]
Leichte

Gegen Aristoteles, daß d[ie] Seele körperlich, lokalisiert, bewegt ist und körperlich bewegt; nicht einzusehen, wie ein Körperliches von unbewegtem Unkörperlichem bewegt wird V, 17, p. 198 f. At egressa, vel extincta anima ad terram decidere, et vel omni effuso sanguine, proprio nimirum onere immutato graviora fieri animalium corpora intuitus, substantiam viuis iis inesse intelligere poterat, caelo similem, cognatamque; quae ad ipsum ut ad proprium locum, propriamque tendens universitatem, dum inest, sustinet illa, ad caelumque agit. p. 198.

⁴ Une inattention de Weil lui a fait écrire un infinitif, alors qu'on attend une troisième personne du singulier.

Materialität s[iehe] u[n]ten] p. 205, V, XXII gegen Aristoteles.

3. Telesio

Etenim veluti civitas hominum coetus est, iisdem, aut contiguis inhabitans in domibus, et veluti domo in una e multis composita partibus, sic et animal non aliud videtur, nisi animae corpori universo, eiusque partibus singulis inexistens. Et veluti in civitate princeps est locus, et princeps ibi sedes, quam qui vel per vices obtinet, quae ad totius civitatis salutem spectant, considerat, et quae geri oportet, mandat ; nec vero domibus ea aut viis sed qui in iis degunt civibus, et qui non alia re ulla a principe differunt, nisi quod huic decernere mandareque, illis vero parere, et quae praecepta sunt exequi datum est, at neque civibus omnibus, sed iis modo, qui ubi quid est peragendum, ibi sunt collocati ; et qui, si satis non sint, et aliis, ut eo accurrant, mandat ; et si res urget, ipse etiam aduolat princeps, sic et in animalibus pars est, in qua, quae residet anima, quae ad animalis conservationem necessaria sunt, et providet, et peragi statuit, decernitque ; non corporis partibus, et nihil percipientibus, et penitus immobilibus, et que si natura operetur, ad terram delabantur, et perpetuo immobiles ibi jaceant, sed sibi ipsi illis inexistenti, eique sui ipsius portioni, quae parti inest, qua propositus motus aedi optime potest ; et ea, ubi satis non est, aliis opem ut ferant, mandat ; et ipsa etiam, quae principem⁵ locum obtinet eo convolat universa. Ut id modo a civitate differre animal videri possit ; quod qui in ea degunt cives, quique illam constituunt, eodem quidem omnes praediti ingenio, et homines omnino omnes sunt, et qui unum omnes videri possint, at separati a se ipsis, disiunctique, et singuli per se existentes : in animalibus, veto que inest anima nihil vere a se ipsa separata, divisaque, sed maxime sibi ipsi continua, maximeque unita, et una omnino, at quae tamen, quod diversis inexistit partibus, in multas divisa et ipsa videri possit. p. 209, V, 27.

Spiritus
ist Seelen-
substanz.
Seele körper-
lich, teilbar

Non corporis universi [...] formam, sed spiritum in ventriculis, nervosoque genere contentum animae e semineeductae substantiam esse apertissime (mors) declarat. p. 210, V, 28.

Alexander
S[iehe] körperlich
(Gedächtnis)

(Anima) et corporea, et bene partibilis⁶ necessario ponenda est. p. 223, V, 28. Alexander⁷
gegen Aristoteles ibid.

Minus enim sensui repugnat, corporea in ente innumeras pingi imagines, quam in incorporeo unam modo. 227, V, 29.

⁵ Weil lit *principi*.

⁶ Weil lit *partitis*.

⁷ Il s'agit d'Alexandre d'Aphrodise (vers 150-vers 215).

Verum quia rationalis anima, dum in corpore inexistit, ab illo pendet ~~quodammodo~~ ^{quodammodo} quodammodo, idcirco corpoream quodammodo eam nuncupare licet [...] itaque vel si anima, quae a Deo optimo Maximo creata, et hominum corporibus infusa est [...] quoniam dum corpori ea inest, non sola ipsa, et per se, nullaque spiritus ope, aut ministerio⁸ usa, intelligit, ratiocinaturque, itaque non statim, atque infusa est, nec aequae in omnibus ratiocinatur, sed spiritus ope, ac ministerio opus habet, qui motus, quibus a rebus sensu perceptis commotus est, proindeque et rerum naturas patefaciat omnes : utique (quod Sacrosanctae Ecclesiae visum est decretumque) corpori ea universo, et spiritui in primis in cerebri ventriculis contento, ut propria forma proprio subjecto indenda est. Nam iuxta ipsius caloris, tenuitatisque [...] longe diversissima fit ratiocinandi facultas [...]. Siquidem adeo intelligentia homines inter se, et manifeste iuxta diversam corporis universi et capitis perfertim⁹ cerebrique et spiritus amplius in eius ventriculis contenti naturam, magnitudinemque, et figuram, et ventriculorum etiam positionem cum differant, ratiocinandi facultas substantiae penitus incorporeae, nullique inhaerenti corpori attribui non potest : quae scilicet nihil id cum attingat, nullamque prorsus cum eo cognationem sortita sit, qui ab ipsius incommodis ne iuxta proprium ingenium recte operetur, impediri, retardarive queat, intelligere non licet. p. 227, V, 40.

4 Telesio

Ad entium natura constantium [...] constitutionem, corporae itidem moles afferenda necessario est, et tria omnino illorum principia ponenda sunt, agentes naturae duae, calor, frigusque, et corporea moles una. p. 7. Nullis ipsa, quae agentibus operantibusque naturis tributa sunt [...] viribus [...] donanda fuit, nec donata apparet ; sed penitus iners, ignavaque, et veluti demortua facta est, et obsucra, invisilisque. *Ibidem*. Moles ipsa, non ullam ut actionem, ullamve propriam, ut aederet operationem, nec ut ens omnino per se subsistens esset, a Deo creata est, sed ut agentes operantesque naturas susciperet et ab inexistens iis in entia ageretur, quae ex ipsa facta apparent. *Ibidem*, I, 5.

(*Teleologie ?; I, wohl nur kirchliche Rücksicht, s[iehe] bes[onders] 10*)

Entia, quae subit, penitusque universa exuperat ~~subit~~ ^{subit} calor, laxa ea, fluida, tenuia, alba facit, et dum nihil is propriis in operibus languet, nihil scilicet ex iis elabatur, nihilque externo a frigore reijcitur retunditurve, qua ab ipso ea consistentia, dispositione, specieque donata sunt

⁸ Weil lit *misterio*.

⁹ Weil avait écrit *praesertim*.

Auch die denkende Seele körperlich. Scheinversuch, sich mit der Kirchenlehre zu vereinigen (Seele = *forma spiritus!*)

Materie Als Gegensatz d[er] beiden wirkenden Naturen

Kennzeichen von *calor*, *frigus*, *materia*

in ea perpetuo permanent. Frigus contra quae corripit, quantumvis mollia, fluidaque, durat omnia, compingitque, et ad crassitiem agit. Et materia nigra conspecta est ; et ubi non ea caloris copia ipsam subit, in cuius albedine ipsius nigredo lateat, non alba amplius, sed coloribus, qui album inter, nigrumque medii sunt ; et nigro etiam affecta colore fiunt entia, si materia, vel copia exuperat, vel adeo in se ipsam densata sit, ut inexistentis caloris speciem penitus obtegat. p. 25. I, 16.

Dispo-
sitionen d[er]
Materie

Materiae dispositionum diversitatem iuxta maiorem modo minoremve ipsius expansionem constrictionemque intueamur, et summam illam crassitiem, hanc vero tenuitatem appellemus. p. 30, I, 19.

Animal
Seele

~~Nam~~ ut Animal, et planta spiritus est corpori, ut proprio tegumento proprioque inclusus organo. Neque vero hoc de omni animali prolatum accipiat quis ; quandoquidem [...] in homine aliud est animae genus divinum illud, et immortale, spiritus, et reliqui corporis forma universi p. 35, I, 29.

Raum

Itaque manifeste spatium ab entium mole diversum dari potest, et datur omnino ; et entia omnia in eo locata esse [...] inde praterea intelligere licet, quod quae loco inesse oportere visa sunt, spatio insunt omnia: ens scilicet quodvis in ea spatii portione est, in qua locatum est, et quae isius est locus, et penitus [...] incorporeum, et actionis omnis, omnisque expers cum sit operationis, aptitudo scilicet, quaedam modo ad corpora suscipienda, aliud nihil prorsus, proindeque entium nulli prorsus simile, dissimileve, aut contrarium, sed penitus ab omnibus diversum cum sit, nihilque a se ipso differat usquam, sed unum, idemque sit universum, quavis in sui portione promptissime ens suscipit quodvis, et inexistentibus commotis, recedentibusque, aut expulsis, nihil ipsum commovetur, nullaque ipsius portio recedens sectatur ens ; sed universum perpetuo immobile permanet¹⁰, et succedentia suscipit entia ; in tantaque ipsius parte singula locantur, quanta ipsa sunt entia, et quamdiuvis ens quidvis quavis in parte immoretur, nunquam tamen haec illi, nec illud huic simile fit. p. 37, I, 25.

Zeit

Aristoteles hat damit recht, daß wir nur durch Bewegung zur Kenntnis d[er] Zeit kommen, unrecht, daß Zeit nur an der Bewegung vorkommt: Cur enim, cum tempus ut sit, entis nullius motus immutatiove praestet, sed per se existat, ab entium motu pendeat, et si nullus motus nullaque fiat immutatio tempus itidem esse fluereque cesset? p. 43. Tempus mora sit, duratioque, et spatium, at non super quo, aut per quod, sed in quo motus, immutatioque fit

¹⁰ Weil écrit *remanet*.

omnis. Et motus temporis sit mensura, at non omnis, sed coeli modo, qui nimirum unus continuus est, et uniformis, p. 44. I, 29.

Natur
Prinzip d[er]
Bewegung
u[nd] Ruhe

Aristoteles widerspricht sich, wenn er die Natur als principium motus darstellt; sie ist (auch nach ihm – s[iehe] Erde!) princ[ipium] immobilitatis. II, 5. p. 50 f.

5 Telesio

Substanz
accidens
(calor, frigus
Subst[anz])

Calor u[nd] frigus Substanzen, nicht Accidenzen. Substantia [...] natura est, quae per se subsistit (p. 64). Accidens = entium conditiones, quae nihil ad ipsarum constitutionem immutationemque coferunt, sed enti cuivis, nihil eo immutato passove, indi, demique possunt. p. 65. II, 20 (ff).

Ernährung
d[es]
Spiritus

Der Spiritus wird durch d[ie] tenuitas d[es] Blutes d[es] plexus retiformis, als der längsten u[nd] gedünsteten Arterie ernährt (refici), VI, 14, p. 245.

Seele d[er]
Pflanzen

Plantarum corpori animam ut proprio tegumento organoque inesse. Sitz d[er] anima: secundus cortex als Träger des Lebens, Holz = Knochen, primus cortex = Fleisch. Zur übrigen anima d[er] Pflanzen analog anima d[er] Tiere, nur spiritus paulo crassior¹¹. VI, 26; p. 258.

Zu beschrieben modus, quo rerum, quae universae externa nimirum spetie, internisque viribus in spiritum agunt, spetiem, naturamque, et motus percipit, quod sentire dicitur : tum et quo earum, quae vel externa modo spetie, vel internis modo viribus spiritui innotuere, quod ignotum est percipit, quod intelligere dicitur : postremo et modus, quo ab iis, quae sentit, et quae intelligit cupiditatibus, odiisve, et aliis huiusmodi afficitur passionibus, et iuxta eas ad operationes commovetur, quae et ipsae bonae, pravaeque, et virtutum, vitiorumve, et prout vel illas operatur, bonus ipse, pravusve, et virtutibus donatus, vitiosusve dicitur, et mensura insuper, qua recte ut operetur, probusque ut fiat sit, vel fiat, afficiendus est, commovendusque spiritus. VII, I, p. 275.

Eas modo rerum actiones, aerisque, impulsiones iisque in partibus percipit spiritus, quae ad ipsum iis inexistentem perveniant; et quae ipsum nihil attingunt, nihil, eas¹² sentit usquam – Nam quae dubio procul assidue in spiritu fit immutatio, et a qua ad corruptionem tandem agitur, et aliae multae, et bene eae magnae, et a quibus statim exitio spiritus detur, nullo interdum fiunt cum sensu [...] Superest itaque ut rerum actionum aerisque impulsionum, et

¹¹ Weil a ici remanié la phrase latine

¹² Weil écrit *ea*.

propriarum passionum, propriarumque immutationum, et propriarum, motuum perceptio sensus sit, et horum magis. Propterea enim illas percipit, quod ab illis pati se, immutarique, et commoveri percipit. VII, 2, p. 276.

Voluptas
(Def[inition])

[...] voluptatem, quam sensilium actio spiritui affert, non alia ratione affert, nisi quod [...] spiritum ad motum, ad propriam scilicet agit operationem. – [...] Voluptas sensus est blandus iucundusque. VII, 3. p. 277.

Mechanische
Erklärung
des Wahrnehmens

Die einzige Wirkung der Naturen, die der Geist wahrnimmt, ist Verdünnung und Verdichtung. Daher: eas rerum naturas cum sentiat modo spiritus, a quibus patitur, immutaturque: utique ab iis, quae sentit, in amplius angustiusve agatur oportet. p. 278, VII, 5.

Alle Sinne, außer Gehör, auf Gefühl Berührung zurückzuführen. VII, 8. p. 282.

Optik

Num scilicet coloris genus, an lux proprium visus objectum et primo visile sit, et num rerum imaginibus ad videntem substantiam delatis, an ipsa ad illas egressa illarum species percipiat. (p. 291). VII, 17.

Patet utique lucem a coloribus, quos attingit, intingi omnibus. VII, 19, p. 292.

Gesicht

Da das Licht überall hingelangt ist u[nd] durch d[ie] Farben aller berührten Dinge gefärbt ist, entsteht das Sehen durch das Licht, da der Spiritus in den Augen wegen d[er] Durchsichtigkeit d[er] cornea über d[ie] Pupille u[nd] d[ie] Pupille selbst, durch es bewegt wird. VII, 19; p. 293, *daß im Auge spiritus, zeigt sich in Pupillenerweiterung etc.* VII, 21; pag. 294.

Begriffs-
Bildung

Res porro omnes propterea percipiens spiritus, quod ipse ab omnibus patitur commoveturque, earum itidem similitudinem percipit, et dissimilitudinem. Quae scilicet idem in ipsum agunt, et a quibus idem ipse patitur, ut unum ea omnia, atque ut idem percipit, statuitque, at diversa, quae diversa agunt, et a quibus patitur diversa. *So ~~Sch~~ Feuer oder Schnee wegen konstanter Wirkung eins, Mensch dagegen aus vielen Dingen zusammengesetzt.* At nec ea modo, quae tota ipsa ~~similia~~ penitus sibi ipsis similia ~~sunt~~ unum, idemque omnia, et eodem in spiritum agunt modo, ut unum ea sentit spiritus, unumque ea statuit, sed quae etiam inter se in quibusdam differunt, si in quopiam conveniant, in

6. Telesio

eo ut unum illa sentit, et unum itidem illa statuit: id nimirum, quod idem agit, et a quo idem ipse patitur spiritus, eodemque commovetur motu. Et ubi itaque quotvis intuetur homines, vel

bene in multis inter se eos differentes, omnes tamen ut unum hominem sentit, unumque esse statuit : in eo scilicet inter se congruentes, convenientesque, et idem in eo ab illis passus, quo homines sunt, quatenus scilicet iisdem e partibus composita, iisdemque et operandi, et patiendi donati sunt viribus; sese scilicet commovendi, sentiendique facultate donati sunt, similitudinem nimirum intuetur spiritus, quae hominibus inest omnibus, ab iis seorsum, quae illorum insunt singulis. So ~~entsteht Tier aus Löwe, Pferd, Mensch die Einheit Lebewesen.~~ VIII, I, p. 313.

*Imaginari
reminisci*

Spiritum, quae sentit, imaginari, memorarique et reminisci. Quin et (quod reminisci dicitur) rerum itidem, quarum cuiuspiam modo partis, et perexigua interdum cogniti servata est, eas etiam imaginari et veluti ante oculos ponere potest spiritus, quarum memoria nulla superesse videtur. Motu enim, cuius cognitio servata est ; saepius, diligenterque recolens ad reliquos, quibus cum illo moveri solebat, veluti excitur, et quasi manuducitur. VIII, 2 ; p. 314.

Gedächtnis
(Assozia-
tion ?)

Sic et entium reliquorum conditiones omnes, et entia omnino ipsa universa innotescunt, vel una modo ipsorum conditione manifestata, ubi ens inventum fuerit, cui inesse ea visa sit, et quod universum, cuius scilicet conditiones omnes spiritui perceptae sunt. (p. 315). Et quoniam quae percepta sunt, vel alba percepta sunt, vel non alba, quod album simul sit et non album nullum omnino unquam, enti prorsus nulli ut quid sit et id non sit attribuere potest, sed omnia, aut esse quid, aut non esse id sentit (spiritus) (315 f.)

Erkenntnis
durch
Analogie

Ebenso
Satz des
Wider-
spruchs

Ratio omnino omnis, quae quid ponit, ex eorum id ponit similitudine, quae sensu percepta sunt, et quae quid rejicit, propterea id rejicit, quod iis, quae sensu percepta sunt, adversum id est, contrariumque ; nec alio modo, aliave ratione ulla intelligere licet quid, aut ratio ulla confici nobis potest [*] Itaque intellectionis cuiusvis principium, similitudo est sensu percepta. Intellectio vero ipsa (quae vere intellectio non est, sed (ut inferius dicitur) existimatio, vel potius commemoratio quaedam) sensus quidam, imperfectus nimirum, et per similitudinem ; non a re, quae intelligitur [...] sed a sensu factus, quem similibus a rebus fieri percepit spiritus. Et cuius cognitio, memoriaque, bene dum ei inhaeret, eius nimirum recollectio quaedam [...]. ~~Itaque intellectionis cuiusvis principium similitudo est sensu percepta ; intellectio vero ipsa (quae vere intellectio non est, sed [ut inferius dicitur] existimatio vel potius commemoratio quaedam) sensus quidam, imperfectus nimirum et per similitudinem ; non scilicet a re, quae intelligitur, [...] sed a sensu factus, quam similibus a rebus fieri percepit spiritus [...].~~ Itaque huiusmodi intellectio longe est sensu imperfectior. Id vero, et quae dicta sunt omnia (si quidem amplius declaranda videri possunt, ipso, ut videtur, percepta sensu) inde manifestissima fiunt omnia, quod non alia ulla, at ea modo, quae sensu modo percipi apta sunt, et percipi non possunt, seu remota occultave, aut languidissimis donata viribus, et quae,

*Ratio und
intellectio
abhängig
vom sensus*

quod nihil nos immutant, nullum sui ipsarum sensum nobis faciunt, intelligere querimus; nec alia omnino ratione, quam eorum (ut dictum est), quae percepimus, ope, ac similitudine: et quod, quae sensu percipimus, aut percipi possunt, nihil ea ulterius ratione intelligere curamus, dignamurve, ut quae scilicet multo, quam ratione ulla intelligi queant, proximius percepta sint, praestantiusque. VIII, 3, p. 316.

[+]¹³ Siquidem conclusio omnis alicui innitatur, et ab aliquo pendeat, et contineatur in aliquo necesse est; quod admiserit vel statim admittat spiritus. Huiusmodi sensu perceptum sit, summe est necessarium.

Quoniam igitur magnitudines, et quae magnitudinibus insunt acciduntque, puncta, lineas, superficies, angulos, figurasque, res omnino tractat, valde a communi hominum sensu remotas, et quarum ne nomina quidem omnibus innotuere, et multae singulorum species sunt, his primum nomina indit, et quid singulae sint, solius sensus simplici opera usa ponit. Neque enim vel circulum, vel tri-

7 Telesio

Begriffe angulum ponens, vel horum species, aliud agit, nisi quod quae circulo, triangulisque, et illorum singulis inesse sentit, ea illis, illorumque singulis attribuit [...] Tum quoniam quaedam conficienda sunt, quae confici posse sensus ipse demonstrat, et ut confecta supponi nihil impedit, obstat nihil, at fieri posse, et confecta esse peruciaci homini probari non potest [...], haec fieri posse, et ut facta esse postulat. Et quoniam insuper quaedam quantitibus insunt, quae non quidem penitus percipit sensus, at quin perceperit, senseritque parum deest, et cuius rationem haberi nolit anima, quae itaque vel audiens, vel cogitans nullo admittit negotio, non secus, ac quae sentit, percipitque; nihil scilicet iis repugnantia, nihilque dissidentia, at longe simillima, paene et eadem, et quae denique esse nihil anima ambigat, si non sensu penitus percaepa, at eo minus cuius (ut dictum est) rationem haberi nolit: haec quoque postulat; et si non talia sunt, nec postulanda sunt, postulat autem, vel demonstrare impotens, vel negligens a sensu paene percepta [...] At et alia sunt, quae quantitibus inesse omnibus, omnibusque accidere nullus ignorat, nec qui quantitatem conspexit, ignorare potest ullus: veluti totum sui parte maius esse, et quae uni atque eidem aequalia sunt, inter se aequalia esse, vel solo scilicet percepta sensu, vel eorum, quae sensu percepta sunt, similitudine, quae

¹³ Ce renvoi par croix signale que ce passage devait s'intégrer dans le texte à l'endroit signalé à la page d'avant par une même croix.

neminem latere queat ; et quae nihil quaesita omnibus sese ipsa ostendat, aperiatque. Haec itaque quoque ponit, et sensu in singularibus percepta omnibus, universali attribuit magnitudinis naturae [...] His positis principiis, quae (ut visum est) vel a sensu habentur, vel ex iis, quae sensu percipit, pendent, nulloque innotescunt labore : ex horum similitudine, et ea, quae sensui ignota sunt, inquiri, et modo, qui dictus est, sentit. VIII, 4, p. 316/18.

At licet a simili mathematicae itidem conclusiones, veluti et naturales, conficiantur ; in eo certe naturales praestare videntur, quod a propriis hac principiis, et a propriis manant causis, at mathematicae a signo omnes *denn Winkelsumme im $\Delta = 2 R$ [echte], auch ohne Außenwinlel. VIII, 5 ; p. 318, dieser also nicht causa, sondern signum. Aber, daß das Wasser vom Feuer verdampft wird, folgt aus der Natur des Feuers als causa. Nichtsdestoweniger die Sätze d[er] Geometrie, da auf sensus gegründet, nicht weniger certae quam verae.*

Quoniam igitur quae intellegimus eorum, quae sensu percepta sunt, similitudine intelligimus omnia, et intelligentes defatigamur, decipimurque, et eorum, quae intelleximus, obliviscimur : patet utique, vel si (ut alibi dictum est) non spiritus in homine, sed substantia, quae Dei est opus, intelligit, at spiritus certe opera, ministerioque, et quatenus ei immista, eiusque cognitionis veluti particeps facta est, eam intelligere, et (quod sacrae divinae litterae testantur) ne juxta propriam naturam operetur, terrena ab operatione eam turbari. *Denn sonst wäre Täuschung, Ermüdung, Vergessen etc. unmöglich, und die Seele hätte Erkenntnis von sich, ~~und~~ Gott und den göttlichen Substanzen, wie die körperlosen Seelen nach dem Zeugnis d[es] H[eiligen] Sch[eins]. VIII, 6, p. 319.*

Erkenntnis durch similitudo bei Einzeldingen, Begriffsbildung, allgemeinen Sätzen (z. B. Satz d[es] Widerspruchs, Geometrie u[nd] d[er]g[eichen]) einfach. Universales itaque naturas, affectionesque satis intelligit spiritus singularia intuens, propinquissima scilicet, apertissimaque, et certissima similitudine, atque unica. At neque adeo propinqua, apertaque, neque unica omnino amplius, quod ignotum, occultumque sensui est [...] Multiplici igitur similitudine vel duplici saltem, et remota interdum perobscuraque altera id intelligendum est. Quoniam scilicet non universam rem unquam, et quae penitus sensui ignota sit, intelligere quaerimus, at rei semper, cuius quid sensu perceptum est, id quod ignotum est ; vel scilicet ente noto eius naturam, actionemque, aut operationem inquiremus : vel harum aliqua nota, ens ipsum, et reliquas etiam eius conditiones : propterea ubi ipsum innotuit ens, illae vero ignorantur, motus, quibus simul cum eo, quo noto ab ente modo commovemur, olim commoti sumus, inquirimus ; iisque inventis, conditiones, a quibus facti ii sunt, enti quod habemus, attribuimus omnes [...] Et propterea omnino, quod eorumdem entium eaedem perpetuo

Göttliche Seele vom *sensus* abhängig

Erkenntnis d[es] Unbekannten durch Analogie, die sich auf Causalprinzip stützt.

conditiones, actionesque esse visae sunt, et conditiones, actionesque eadem iisdem inesse, et ab iisdem aedi entibus, et quae entis cuius-

8 Telesio

Letzte
Begrün-
dung
similitudo
und
sensus

piam propriae sunt, nequaquam a se ipsis separari, dividique posse ; multis nimirum similitudinibus, et obscuris nonnullis, minimeque simplicibus. Lucidum videlicet, quod conspicitur, ignis videtur, quod lux communi ignis naturae attributa est : at hoc factum, quod ignes singuli lucidi visi sunt. Quod igitur ignotum est, non una simplicique, et aperta intelligi potest similitudine, sed multis (ut visum est) et perobscuris nonnullis, et veluti duplicibus. Itaque cognitio non una, eademque videtur omnis, vere una cum sit, et rerum sensu perceptarum similitudine comparata omnis, et sensus omnino quidem omnis. VIII, 7, p. 320 f.

Decernitur itaque album omne dilatare, et nigrum omne constringere, sed non a visu, at ab alia homini inexistente substantia et quae albi, nigrique actiones minime ipsa percipit ; quod visus conferre, quae percipit, non possit : figmenta nimirum figmentis tegentes. Quae enim substantia album omne dilatare, et nigrum constringere vel statuere, vel cognoscere omnino possit, nisi quae a nigro constricta est ipsa, et ab albo dilatata ? Aut quae rationis ullius conclusionem, quae in assumptionibus omnino continetur, et quae necessario ex assumptionibus emanat, constituere, aut intelligere queat, nisi quae assumptiones percipit ? p. 328. Neque enim quispiam (reor) alium universalem hominem, magisque, aut minus singulari confusum percipit, ubi singularem aliquem intuetur ; alium vero, ubi per se illum animo concipit : sed unum ubique, modoque eodem singulari confusum, vel ab eo separatum. p. 329. – Satis¹⁴ haec (reor) sensum, quae sentit, conferre, et quae similia visa sunt, connectere, et universale omnino constituere Peripatetici declarant. At si amplius manifestari id expetant ; bruta, quae ipsis vocantur, id ipsis apertissime manifestant : quae solo ipsis praedita sensu, et universales naturas omnes, universalesque, quasdam cognitiones paulo forte, quam homines, habent minus. Neque enim quin hominem illa, et leonem, et animal etiam, plantamque, et huius ad illud differentiam, et ignem calefacere, aeremque, et aquas cedere dignoscant dubitare licet. Singularium scilicet quae percipit sensus, illorumque spetiei, actionisque memor confert illa inter se, et quae similia in illis conspecta sunt colligit, inque unum agit, et separat, quae diversa sunt. Ut superflue omnino alia ab Aristotele humanae animae indita videri possit substantia ; propterea indita, ut rerum similitudinem intueatur, colligatque. p. 329 (VIII, 12 ; p. 327 ff.)

Begriffe
vom *sensus*
gebildet,
Begriffe nicht
In der Wahr-
nehmung
gegeben
(als abgelöst).
So haben
auch d[ie]
Tiere
Begriffe.

¹⁴ À partir d'ici, le texte sur Telesio a été tapé à la machine.

Seele (gegen Arist[oteles]). Körperlich, da sonst keine Organe möglich

Ut enim incorporeus sit Aristoteli sensus, corporeo certe organo opus habet, et sine eo nihil Aristoteli sentire potest. Et intellectus itaque si sensus ministerio utatur, corporeo omnino utatur organo : quod (ut dictum est) minime Aristoteli placet. Tum neque modum (reor) explicent Peripatetici unquam, quo incorporea, nullique corpori haerens substantia, vel alterius fit ipsa organum, vel alia simili, aut re omnino ulla, ut organo utatur ; explicandum omnino. Neque enim adeo res a sensu dimota sola enunciatione contenta videri potest. Alius itaque Peripateticis modus, aliaque indaganda est ratio, qua intellectus singularia intelligat. Et nisi in sensus naturam illum agant, materialemque omnino faciant, numquam (ut mihi quidem videtur) illam inveniant. p. 330 ; VIII, 13.

Göttliche Seele ausschließlich ethisch, da Denken Sache des *sensus*.

Quoniam enim, quae homo sentit, et quae appetit, operationesque, quas juxta sensum, appetitumque operatur, non alia corporis pars, sed unus modo sentit, appetitque, atque operatur spiritus, et pravas huius appetitiones, operationesque, animae ab ipso creatae morte Deus punit : utique (ut superius dictum est) nisi priorum operum osorem, inquamue (!) [sic] Deum existimare velimus, necessario animam ab ipso creatam, et hominum singulis infusam, universo quidem singulorum corpori, ut Sacrosancta Ecclesia docet, a spiritui praecipue, ut propriam formam, inditam esse judicandum est, facultatemque ei tributam, quin munus impositum esse, ut (formarum reliquorum ritu, quae materiarum, quas subeunt, viribus reiectis corruptisque,

9 Telesio

et unum omnino illis factae propriarum actionum, operationumque ; potentes illas faciunt) anima itidem a Deo creata, et spiritui indita, proprium ei ingenium, propriosque inderet mores. Itaque non ulterius pravas, Deoque invisas sed probas, Deoque, gratas, et quae divinae animae propriae videri possent, operetur operationes. p. 333. Itaque quoniam quae in homine ratiocinatur substantia ex anima a Deo infusa, et e spiritu e semine educto (qui sui natura rationalis non est) e divina nimirum, immortalique altera, et e sensili, mortalique altera composita est substantia et (p. 333) [...] At incusandi [Peripatetici] videri possunt, quod non et intelligendi vim duplicem fecere, sed eam omnem unam, eandemque posuere, et confuso nomine intellectum appellarunt. Manifeste enim bene a se ipsa diversa cum sit (quod nobis factum est), distinguenda omnino erat : et altera uni homini indenda quae scilicet uni ei ab anima a Deo creata indita erat, et qua (ut dictum est) divina, immortaliaque, et quae ad aeternam sui ipsius conservationem spectant, intelligit : altera spiritui etiam tribuenda, qua is sensiles modo res, et quae ad praesentem modo sui ipsius conservationem pertinent, intelligit, ignotas nimirum rerum condiciones ex earum similitudine, quae in ente penitus sensu percepto innotuere, percipit : quam non hominum modo, sed multorum etiam animalium spiritus

Fehlt den Tieren nur die göttliche (ethische) Erkenntnis. Denken des *sensus* nur eine Art Erinnerung

sertitus videtur, proptereaque in iis non ratiocinandi, intelligendique (quomodo, quae animae a Deo creatae, quae una vere rationalis est, inest, appellatur) nuncupanda est, sed existimandi, cognoscendique, vel, si placet, commemorandi. Nam occultarum rerum inquisitio, inventioque commemoratio quaedam est. Manifeste enim (ut visum est) quae ignotum quid inquirat substantia, non aliud operatur, sed quae in ente, quod non universum innotuit, notas habet conditiones, quo in ente penitus ei noto conspectae sunt, commemoratur. Quoniam igitur duplici intelligendi facultate praeditus est homo, proindeque non sensile tantum, apparensque bonum, sed verum etiam, aeternumque intelligit; et horum alterum contrarium interdum apparet alteri; et homo ad utrumque appetendum liber est, liberumque arbitrium habere dicitur: si, quod vere bonum est, eligit, meretur, sin malum, demeretur. Id reliquis animalibus evenire non potest. Unum enim modo bonum cum cognoscant, idque modo cum appetant, proindeque ad id modo cum ferantur, nec mereri, nec demereri possunt. Itaque ubi sacrae divinae litterae intellectum animalibus demunt, intellectum iis demunt, quem anima a Deo creata hominibus indit, non eum, qui vere intellectus non est, sed (ut dictum est) veluti commemoratio quaedam, et qui animalibus inesse videtur. (p. 333 f.) VIII, 15.

Erkenntnis!
geht aus von
den Dingen, da
diese alle
sinnlich sind,
einig, u[nd]
eine Substanz

Non modus scilicet, quo res cognoscuntur, sed ipsae intuendae sunt res. Eaedem enim quae sunt, eidem omnino substantiae cognoscendae, percipiendaeque Aristoteli praesertim sunt. p. 334. Res igitur, in quibus haeret, et a quibus, et ad quas transit anima, et quas insuper ratiocinatione inquirat, intelligitque, inspiciendae; et si eadem visae sint omnes, substantiam omnino eandem manere, haerere, et transire, sentire nimirum, ratiocinarique existimandum est. ~~At est.~~ At nihil prorsus differre illae omnes videntur, sed omnes sensiles esse, et sensu comprehensae esse omnes, vel comprehendi saltem posse. Transitus scilicet qui fit, a re (ut dictum est) fit, cuius quid sensu perceptum est. p. 334 f. [...] Nihil igitur usquam videre est, quod non sensile, et quod etiam sensu perceptum non sit, nisi id modo, quod inquiratur. p. 335. [...] Veluti ubi attingere quid expetit anima, minime eo conspecto acquiescit, sed ardentius etiam interdum attingere studet, nititurque. Ut liquido pateat, eandem et sentire et ratiocinari substantiam; intellectionemque (ut dictum est) sensu esse posteriorem, p. 335. [...] Non igitur quae ratiocinatur substantia a sentiente diversa ponenda est, quod quae ratiocinatur ~~substantia~~ ab alio ad aliud transeat, haereat vero, quae sentit, immoreturque; sed eadem omnino et sentire et ratiocinari, quod eadem res et sentiuntur, et intelligantur, et ubi sentiuntur, nihil eas intelligere curat anima. p. 335. (VIII, 16).